

En komplett och nyanserad karta: Om elever i pedagogiska kartläggningar

Kristin Westerholm
Lotta Holme
Jessica Isaksson
Sara Sjöberg

Linköpings universitet
Linköpings universitet
Nyköpings kommun
Elteknikbranschens gymnasieskolor i Sverige AB

Skollagstiftningen är tydlig: De elever som bedöms vara i behov av särskilt stöd har rätt att få det. Och detta stödbehov ska ses i relation till att elever inte når - eller riskerar att inte nå - kunskapskraven. Till grund för beslutet om särskilt stöd ligger *den pedagogiska kartläggningen*. Denna kartläggning har alltså en central roll för det specialpedagogiska arbetet och kan vara avgörande för elevens lärande och utveckling.

Studien bygger på en tematisk innehållsanalys av tjugo pedagogiska kartläggningar av elever, vilka, trots extra anpassningar, bedöms inte nå kunskapskraven. Kartläggningarna gäller elever i grundskolan, av varierande ålder och kön. I fokus för analysen står skolpersonalens sätt att beskriva elever och hur elevers behov av stöd framträder.

Resultaten visar att *skolan är mer än bara kunskap*. Beteenden som anses vara viktiga för att lyckas i skolan, oavsett ämne, beskrivs relativt utförligt av skolpersonalen i de pedagogiska kartläggningar som har analyserats i studien. Elevernas karaktärsdrag och egenskaper beskrivs utifrån vad de är eller inte är, och vad de gör eller inte gör, på ett kategoriskt sätt.

När det gäller *att lyckas i skolan* kan beskrivningarna av insatser sägas utgå från ett relationellt perspektiv. Kartläggningarna vittnar om skolor som aktivt arbetar med att ge elever särskilt stöd genom att anpassa individens lärmiljö. Det framgår dock inte alltid vilka kunskaper eleverna har eller saknar.

En komplett och nyanserad karta: Om elever i pedagogiska kartläggningar

Skollagstiftningen är tydlig: De elever som bedöms vara i behov av särskilt stöd har rätt att få det. Och detta stödbehov ska utredas i relation till att elever inte når - eller riskerar att inte nå - kunskapskraven (Skollag 2010:800). Till grund för beslutet om särskilt stöd ligger *pedagogiska kartläggningar*¹. Dessa har alltså en central roll för det specialpedagogiska arbetet och kan vara avgörande för elevens lärande och utveckling. Men vilka förhållningssätt till elever och lärmiljöer framträder i de pedagogiska kartläggningarna?

Den här artikeln bygger på en tematisk studie av tjugo pedagogiska kartläggningar av elever i grundskolan. Eleverna har fått extra anpassningar, men bedöms fortfarande inte nå kunskapskraven (Isaksson & Sjöberg, 2022). Studien visar att kartläggningarna beskriver elevernas egenskaper och lärmiljö, men att de mer sällan ger en komplett och nyanserad bild av elevernas skolsituation och kunskaper.

Individ eller miljö?

Specialpedagogiska teoretiska perspektiv kan bidra med en fördjupad förståelse för varför olika organisatoriska val görs i skolan och i undervisningen av eleverna. Att fokusera på elevers avvikelser och brister har kallats för *ett kategoriskt perspektiv*. I specialpedagogiskt arbete betyder det att svårigheterna förklaras utifrån eleven som individ (Persson, 2019). Ett kategoriskt perspektiv innebär att diagnoser, testning och medicinsk/psykologisk forskning är den dominerande utgångspunkten för specialpedagogiskt arbete och att eleven blir föremål för kompensatoriska åtgärder (Nilholm, 2020).

Det relationella perspektivet bygger, till skillnad från det kategoriska, på synsättet att skolans verksamhet och lärmiljö är avgörande för elevers förutsättningar att lära och utvecklas (Persson, 2019). Elevens behov handlar inte främst om individuella tillkortakommanden, utan om att svårigheter uppstår i mötet mellan elever och lärmiljö (Nilholm, 2020; Persson, 2019). Ur ett relationellt perspektiv analyseras elevens lärande i relation till de strukturella sammanhang och till den kontext, där elevens lärande sker. Omgivande faktorer, i stället för elevens egenskaper, blir betydelsefulla vid bedömningen av en eventuell problematik (Rubin, 2013).

Elevdokumentation i styrdokument och forskning

I Skolverkets nyligen utkomna allmänna råd om arbetet med särskilt stöd betonas betydelsen av att beakta elevens *hela* skolsituation (Skolverket, 2022). I stödmaterialet understryks att kartläggningar syftar till att skapa en komplett och nyanserad bild genom att beakta sociala, fysiska och pedagogiska faktorer i lärmiljön. Skolverket (2022) skriver: "Det är betydelsefullt att både kartläggningen och bedömningen har ett pedagogiskt fokus och att tyngdpunkten ligger på en analys av hur skolan kan utforma och anpassa lärmiljöerna inom verksamheten /.../" (Skolverket, 2022, s. 29).

I stödmaterialet till de allmänna råden uppmanas skolpersonalen att diskutera sitt förhållningssätt till elevers olikheter och reflektera över på vilket sätt de talar om elever i behov av särskilt stöd (Skolverket, 2022). I de tidigare allmänna råden (Skolverket, 2014) stod tydligt att elevens egenskaper och karaktärsdrag *inte* skulle beskrivas: "Det är viktigt att undvika värdeladdade formuleringar om personliga egenskaper eller generaliseringar av karaktärsdrag /.../, till exempel 'piggt och glad' eller 'utan drivkraft'" (Skolverket, 2014, s. 33).

Styrdokumentens intentioner kan sägas utgå från ett relationellt perspektiv, men *forskningen* om kartläggning och dokumentation av elever i behov av särskilt stöd visar att ett kategoriskt perspektiv är vanligt (Isaksson et al., 2007; Isaksson et al., 2010). Trots skolpolitiskt reformarbete sedan 1960-talet domineras specialpedagogisk verksamhet än idag av synsättet att eleven är bärare av sina problem (Nilholm, 2020; Nilholm et al., 2012; Persson, 2019). Den kategorisering som sker leder till att fokus ligger på eleven och inte på lärmiljön (Asp-Onsjö, 2006; Heiskanen, et al., 2018; Severinsson, 2016). Severinsson (2016) visar i likhet med Andreasson och Asplund Carlsson (2013) att elevdokumentation främst är orienterad mot elevernas sociala tillkortakommanden. Ett annat problem som uppmärksammas i forskningen är att dokumentationen sällan innehåller information varken om ämneskunskaper eller kunskapsnivåer, och heller inte är framåtsyftande.

En undersökning av pedagogiska kartläggningar

Pedagogiska kartläggningar är som framgått en del av den bedömning som skolan gör för att bestämma om behov av särskilt stöd föreligger. Studien, som denna artikel bygger på, syftade till att bidra med kunskaper om hur eleverna och deras situation i skolan beskrivs av skolpersonal. Vilka förhållningssätt och perspektiv på elever i behov av särskilt stöd framträder? Hur beskrivs elevernas kunskaper och lärmiljö?

Studiens empiri består av tjugo kartläggningar, skrivna i sju olika mallar, gällande elever på låg- och mellanstadiet i en och samma kommun.² Urvalet skedde genom att kontakt togs med skolornas specialpedagoger som ombads anonymisera ett antal kartläggningar som kunde användas för

studien. Empirin avgränsades till fritext, i vilken skolpersonalens förhållningssätt till elever och lärmiljö framkom, och empirin analyserades med stöd i tematisk innehållsanalys utifrån Braun & Clarke (2006). Genom analysen skapades teman som handlar om skolan som social arena, elevernas motivation och beteenden, ordning i skolan, specialpedagogiska insatser och stödbehov samt elevernas kunskaper (Isaksson & Sjöberg, 2022). Sigge, Rasmus, Stefan, Linnea, Alice, Julia, Lisa och Stina³ är exempel på elever som beskrivs i de pedagogiska kartläggningarna.

Skolan är mer än "bara" kunskap

Studiens resultat vittnar om att skolan i flera avseenden är en komplex social arena som handlar om mer än "bara" kunskap. Det blir tydligt att när elevers motivation, uppförande och sociala beteenden uppfattas som problematiska, så utgår skolpersonalens förhållningssätt från ett kategoriskt perspektiv.

Utförliga beskrivningar av elever som lyckas eller misslyckas i sociala sammanhang är vanligt förekommande i kartläggningarna. *Sigge* misslyckas på den sociala arenan och *Rasmus* skyller på andra då det sociala samspelet blir en utmaning för honom. Skolpersonalen beskriver till exempel vad eleverna gör när de hamnar i konflikter och de tillskrivs ett avvikande beteende. Genom hur dessa personliga egenskaper skrivs fram synliggörs skolpersonalens uppfattningar om hur eleverna är.

Även elevernas motivation och vilja att arbeta beskrivs utifrån elevernas karaktärsdrag och relateras inte till lärmiljö och undervisning. *Stefans* brist på fokus påverkar hans skolarbete. Han har svårt att slutföra sina arbetsuppgifter ordentligt. I skolpersonalens beskrivning sägs att han inte tar sig tillräckligt med tid för dem. Vad gäller ordning och beteende står också elevens egenskaper i fokus: *Linnea* kan inte anpassa sig till skolans arbetssätt och struktur. Hon visar ett avvikande beteende genom att slå och sparka. *Alice*, däremot, är pliktrogen, hon vill lyckas och kommer i tid.

Beteenden som anses skapa framgång i skolan, oavsett ämne, beskrivs relativt utförligt av skolpersonalen i de pedagogiska kartläggningar som har analyserats i studien. Elevernas karaktärsdrag och egenskaper framträder utifrån vad eleverna är eller inte är, och vad de gör eller inte gör, från ett kategoriskt perspektiv, utan att den sociala kontexten och situationen beaktas (Isaksson & Sjöberg, 2022). När skolpersonal fokuserar på elevernas beteenden riskerar lärmiljö och undervisningens innehåll och utformning bli av underordnad betydelse i det specialpedagogiska arbetet (Rubin, 2013; Severinsson, 2016).

Att lyckas i skolan

När det gäller elevernas möjligheter att lyckas i skolan och skolans arbete för att skapa förutsättningar för att eleverna ska kunna nå kunskapskraven, utgår skolpersonalens förhållningssätt däremot från ett relationellt perspektiv, och lärmiljön ges betydelse för elevers lärande. Beskrivningarna i de pedagogiska kartläggningarna vittnar om skolor som aktivt arbetar med att ge elever särskilt stöd, för att nå målen, både genom att anpassa lärmiljön och genom insatser på individnivå.

Genom de specialpedagogiska insatser som beskrivs kan vi förstå vilka behov eleverna har. *Julia*, till exempel, ska träna språkförståelse och därigenom utveckla sin fonologiska medvetenhet. Av kartläggningarna framgår att det särskilda stödet ges i form av såväl individuella insatser som anpassningar i lärmiljön. *Lisa* får några gånger per vecka undervisning av speciallärare. Hon deltar vid gemensamma genomgångar, men får även extra instruktioner och ges möjlighet att arbeta i ett eget rum.

Ambitionen med de specialpedagogiska insatser som görs är att dessa ska anpassas till elevers olika och individuella stödbehov, i syfte att eleverna ska kunna lyckas i skolan. Det är dock långt

ifrån alltid som elevernas *kunskaper* och kunskapsnivåer beskrivs på ett tydligt sätt i de pedagogiska kartläggningarna, men ibland redovisas testresultat: *Stina*, till exempel, är inte godkänd i matematik och svenska, men *vilka* kunskaper som Stina saknar framgår inte. Ett problem som diskuteras i studien är att avsaknaden av tydliga beskrivningar av elevernas kunskaper riskerar att ge sämre förutsättningar för adekvata specialpedagogiska insatser (Isaksson & Sjöberg, 2022).

Hur vi "talar" om elever

Ord har betydelse, och hur vi "talar" om elever i behov av särskilt stöd och deras egenskaper i skolan är viktigt, för det speglar våra förhållningssätt (Isaksson & Sjöberg, 2022; Skolverket, 2022). Pedagogiska kartläggningar ska beskriva elevers skolsituation på ett komplett och nyanserat sätt (Skolverket, 2022). Det är därför vi behöver ett relationellt språkbruk och ett relationellt perspektiv på elever i behov av särskilt stöd. En strävan för skolpersonalen kan vara att i kartläggningens *samtliga* delar beakta betydelsen av elevers lärmiljö, alltså även i relation till elevers beteenden och sociala situation. Att göra tydliga beskrivningar av elevernas kunskaper är som framgått också viktigt. En slutsats är att en *relationell elevdokumentation* som beaktar både lärmiljöns utformning och elevernas kunskapsbehov, ger bättre förutsättningar för att det särskilda stöd som sätts in blir adekvat och att de specialpedagogiska insatserna leder till högre måluppfyllelse.

¹ I en pedagogisk utredning av en elevs behov av särskilt stöd ingår en kartläggning och en bedömning. Utredningen görs för att skapa underlag för beslut om eventuellt särskilt stöd. Beslutet formuleras och dokumenteras i åtgärdsprogram (Skolverket, 2022).

² Skolverket tillhandahåller mallar för kartläggning av elevers specialpedagogiska behov, men det är inte obligatoriskt att använda dem. Därför finns en flora av sådana, och i en och samma kommun fanns således minst sju olika mallar.

³ Eleverna har fått fingerade namn.

Referenser

1. Andreasson, I., & Asplund Carlsson, M. (2013). Individual educational plans in Swedish schools - forming identity and governing functions in pupils' documentation. *International Journal of Special Education*, 28(3), s 58-67.
2. Asp-Onsjö, L. (2006). Åtgärdsprogram - dokument eller verktyg? En fallstudie i en kommun. Diss. Göteborg: Göteborgs Universitet, 2006. Göteborg.
3. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in Psychology*, 3(2), s 77-101.
4. Heiskanen, N., Alasuutari, M., & Vehkakoski, T. (2018). Positioning children with special educational needs in early childhood education and care documents. *British Journal of Sociology of Education*, 39(6), s 827-843.
5. Isaksson, J., Lindqvist, R., & Bergström, E. (2007). School problems or individual shortcomings? A study of individual educational plans in Sweden. *Europeans journal of Special Needs Education*, 22(1), s 75-91.
6. Isaksson, J., Lindqvist, R., & Bergström, E. (2010). "Pupils with special educational needs": a study of the assessments and categorising processes regarding pupils' school difficulties in Sweden. *International Journal of Inclusive Education*, 14(2), s 133-151.
7. Isaksson, J., & Sjöberg, S. (2022). När skolan sätter elever på kartan - en tematisk studie om skolpersonalens sätt att beskriva elever i pedagogiska kartläggningar. Examensarbete. Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Linköpings universitet.
8. Nilholm, C., Almqvist, L., Göransson, K., & Lindqvist, G. (2012). Is it possible to get away from disability-based classifications in education? An empirical investigation of the Swedish system. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 15(4), s 379-391.

9. Nilholm, C. (2020). Perspektiv på specialpedagogik. Lund: Studentlitteratur.
10. Persson, B. (2019). Elevers olikheter och specialpedagogisk kunskap. Stockholm: Liber.
11. Rubin, M. (2013). Vem är Sofia? Perspektiv på relationell specialpedagogik i arbetet för språkutveckling och mångfald. I J. Aspelin (red). Relationell specialpedagogik: i teori och praktik, (s 143-162). Kristianstad: Kristianstad University Press.
12. Severinsson, S. (2016). Documentation for students in residential care: network of relations of human and non-human actants. *International Journal of Inclusive Education*, 20(9), s 921-933.
13. Skollag 2010:800. SFS 2010:800, Stockholm: Sveriges riksdag.
14. Skolverket (2014). Arbeta med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram. Stockholm: Skolverket.
15. Skolverket (2022). Kommentarer till allmänna råd för arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram. Stockholm: Skolverket.